

ר' זעירא עולה חדש בארץ

מים ראשונים: בתקופת האמוראים בה הלכו והתגבשו שני התלמודים הגדולים – הבבלי מזה והירושלמי (הטברייני, הגלילי) מזה, הייתה תנועה לא מעטה של חכמים שנעו בין שני מרכזי התורה הגדולים, בבל וארץ ישראל, חכמים כגון: רב (אבא אריכא) שלמד אצל רבי יהודה הנשיא וחזר לבבל שם ייסד את ישיבת סורא, עולא, רב דימי, רב אמי ורב אסי ועוד.¹ בולטת במיוחד היא **דמותו של רב כהנא** (השני) שעלה לארץ וירד ממנה (וחזר להיקבר בה) עליו הרחבנו בדף מיוחד. בדף זה נתמקד באישיות מרתקת נוספת, ר' זירא או זעירא.²

מסכת שבת דף מא עמוד א – עולה לארץ בניגוד לרצון רבו³

רבי זירא הוה קא משתמיט מדרב יהודה, דבעי למיסק לארעא דישראל. דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: "בבלה יובאו ושמה יהיו" (ירמיהו כז כב).⁴ אמר: איזיל ואשמע מיניה מילתא, ואיתי ואיסק.⁵ אזל אשכחיה דקאי בי באני, וקאמר ליה לשמעיה: הביאו לי נתר, הביאו לי מסרק, פתחו פומייכו ואפיקו הבלא ואשתו ממיא דבי באני. אמר: אילמלא (לא) באתי אלא לשמוע דבר זה - דיי.⁶

מסכת ברכות דף נז עמוד א – השעורים כסימן

אמר רבי חייא בר אבא: הוואה חטים בחלום - ראה שלום, שנאמר: "השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך" (תהלים קמז יד). הוואה שעורים בחלום - סרו עונותיו, שנאמר: "יִסַּר עֲוֹנוֹתָי וְחַטָּאתַי תִּכַּפֵּר" (ישעיהו ו ז). אמר רבי זירא: אנא לא סלקי מבבל לארץ ישראל עד דחזאי שעורי בחלמא.⁷

מסכת כתובות דף קיב עמוד א – חוצה את הירדן בחיפזון

רבי זירא כי הוה סליק לא"י, לא אשכח מברא למעבר, נקט במצרא וקעבר. אמר ליה ההוא צדוקי: עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפזיזותייכו קיימיתו! אמר ליה: דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה, אנא מי יימר דזכינא לה!⁸

¹ ראו סדרת ספריו של הרב בני לאו, חכמים.

² לפי כמות האזכורים של ר' זירא (זעירא) שמצאנו במקורות, נראה שהוא היה תלמיד חכם פעיל ובוטל בהלכה ובאגדה, בארץ ובבבל, ולפיכך נאלצנו להביא רק מקצת מדבריו ומההתייחסויות אליו והתמקדנו בדמות תלמיד החכם שבו וכמגשר בין תורת בבל לתורת ארץ ישראל. ויותר ממה שהבאנו – מן הסתם החסרנו ושואבי המים ימלאו החסרון.

³ עליית ר' זירא לארץ והשתמטותו מרב יהודה רבו שהתנגד לצעד זה, מצויה בהרחבה גם בגמרא כתובות קיא ע"א. הנוסח שם מתגלגל לדיון מלווה בהוכחות מפסוקים בעד ונגד עלייה לארץ ישראל ושם גם מקור "שלוש השבועות" הידוע. אך שם אין המשך לסיפור האישי של ר' זירא. כאן, בגמרא שבת ממשיך הסיפור על נחישותו של ר' זירא להיפרד מרבו ולעלות לארץ.

⁴ ראו הפסוק המלא שם, ירמיהו כז כב: "בְּבִלְהָ יִבְאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדֵי אֲתָם נְאֻם ה' וְהִעֲלִיתִים וְהִשְׁבִּיתִים אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה". כפשוטו מתייחס הפסוק לכלי המקדש, ולכן תמוה כיצד מוצא בו רב יהודה אסמכתא לבני האדם הגולים. ר' זירא לא מתווכח עם רב יהודה. אין שיח ביניהם. נראה כאילו ר' זירא מסיק מסקנה שאם זו האסמכתא של רב יהודה, אז אין בעיה עקרונית לעלות לארץ.

⁵ רש"י: "זירא פן יגזור עליו מליך".

⁶ ר' זירא השתמט מרב יהודה רבו משום שרצה לעלות לארץ ישראל, בעוד שרבו פסק שאין לעשות כך. אבל להיפרד איכשהו צריך – ראו דבריו **כיצד נפרדים** בדפים המיוחדים. מה עושה ר' זירא? הוא מחליט ללכת לשמוע דבר מה מרב יהודה, (בלי שרב יהודה מודע לכך). והוא מוצא אותו בבית המרחץ כשהוא מחלק הוראות לשמשיו ועצות לבית המרחץ: הביאו לי סבון, הביאו לי מסרק, פתחו פיכם להבל בית המרחץ ושיתו ממימי. ונראה שבכך יצא ר' זירא ידי חובת פרידה מרבו ויצא לדרכו. ראו הקשר הטוב שהיה בין רב יהודה ור' זירא בגמרא שבת עז ע"ב כאשר הם דנים ב"חללו של עולם". ובאשר לפרידה עצמה ולעלייה לארץ, ראו במקבילה בגמרא כתובות קי ע"ב שם מתפתח דיון ארוך בין שניהם סביב סדרה של פסוקים שרב יהודה דורש כסיבה לא לעלות לארץ, ואילו ר' זירא מפרש אחרת. ושם דווקא ר' זירא הוא שמביא (בשם ר' יוסי ברבי חנינא) את דרשת שלוש השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל ובהם שלא יעלו בחומה, אבל לא כסיבה למניעת עליית יחידים! עליית יחיד או קבוצות קטנות איננה עליה בחומה, כפי שהוא אישית אכן עשה (ורב יהודה אוסר גם יחידים, גם עלייה שאינה בחומה). ועוד נראה את ה"חומה" בשיר השירים רבה להלן.

⁷ דרשה זו מקדימה את הקודמת. רק אחרי שר' זירא רואה את חלום השעורים, הוא מחליט סופית לעלות לארץ גם במחיר אי הסכמה עם רבו. ראו בגמרא שם סימנים רבים אחרים מחלומות. ולמה שעורים דווקא? מה הקשר של סימן זה לעלייה לארץ? שטיינזלץ מפרש שם: "שעורים" נדרש כקיצור של "סר עוון" – מה שמתחבר לגמרא בכתובות שהזכרנו לעיל, שכל מי שדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, או כמי שעובד עבודה זרה. ונראה ששעורים מתחבר גם לכניסה לארץ בימי יהושע שהייתה בחודש ניסן בו פסק המן ובני ישראל החלו לאכול מתבואת הארץ - הוא קציר השעורים שמקדים את קציר החיטים ומצוין בקרבן / ספירת העומר. ר' זירא מתחבר לבני ישראל בתקופת יהושע! ראו מועד קציר השעורים, גם בזמן חזרתה של נעמי עם רות מהגלות במואב (רות א כב). ושעורים בחלומות מצאנו גם אצל גדעון שנלחם על הארץ (שופטים פרק ה).

⁸ מקום שמשה ואהרן לא זכו בו, מי יאמר שאני אזכה? ר' זירא 'עוקף' כאמור את רב יהודה רבו ועולה לארץ ומגיע לירדן, לגבולה המזרחי של ארץ ישראל (נחלת **שבטי עבר הירדן המזרחי** כבר לא נחשבת לחלק מהארץ, ראו משנה שביעית ראש פרק ו: "שלוש ארצות לשביעית" והתייחסות בדינים רבים לעבר הירדן המזרחי בתקופת חז"ל). ר' זירא משתוקק כל כך להיכנס לארץ עד שבחפזונו

שיר השירים רבה פרשה ח⁹ – "קבלת פנים" של בני ארץ ישראל

... "אם חומה היא" - אילו ישראל העלו חומה מבבל, לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית.¹⁰
 רבי זעירא יצא לשוק לקנות מקח מסוים. אמר למוכר: שקול כמות (תן מידה יפה). אמר לו: אין אתה הולך מכאן, בבלי שאבותיך החריבו את בית המקדש.¹¹ באותה שעה אמר ר' זעירא: האם אין אבותי כאבותיו של זה? נכנס לבית הוועד ושמע קולו של רבי שילא שיושב ודורש: "אם חומה היא" - אילו עלו ישראל חומה מן הגולה, לא חרב בית המקדש פעם שנייה. אמר: יפה לימדני עם הארץ.¹²

מים ביניים הבאים בסעודה:

מההשוואה של המדרש האחרון, כולל גמרא יומא שהזכרנו בהערה הקודמת, עם גמרא כתובות המקבילה לגמרא שבת בה פתחנו (ראו הערה 12), עולה הבדל ענק בדרשה על "החומה" של שיר השירים, בין ארץ ישראל ובבל, בין דרשת רב יהודה על שלוש השבועות ובין "קולו של ר' שילא" ודרשת ריש לקיש על הכסף והארז. במרוצת הדורות ובהתארכות הגלות ובהתמהמהות הגאולה, הלכה וגברה שיטת רב יהודה, הגם שבתלמוד הבבלי עצמו (מלבד שני המקורות שהבאנו: שבת וכתובות), בספרות הגאונים, בראשונים ובספרות ההלכה, כמעט שלא נזכרות שבועות אלה. המתעניינים בנושא שלוש השבועות ימצאו על כך מידע רב ומגוון ברשת ואף אנו שלחנו בו יד ומצוי באמתחתנו בשלבי כתיבה.

בבא מציעא דף פה עמוד א - צם לשכוח את תורת בבל

רבי זירא כי סליק לארעא דישאל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה, כי היכי דלא נטרדיה.¹³
 יתיב מאה אחרניתא דלא לשכוח רבי אלעזר בשניה ונפלין עילויה מילי דצבורא.¹⁴
 ויתיב מאה אחרני דלא נשלוט ביה נורא דגיהנם. כל תלתין יומי הוה בדיק נפשיה, שגר תנורא סליק ויתיב בגויה, ולא הוה שלטא ביה נורא.¹⁵ יומא חד יהבו ביה רבנן עינא, ואיחרכו שקיה, וקרו ליה קטין חריך שקיה.¹⁶

הוא אינו מחכה לספינה (מעבורת) שתיקח אותו, אלא חוצה את הירדן על גשר חבלים רעוע (ראו תיאור מפורט של גשר זה ברש"י, שכנראה ראה גשרים כאלה במחוזותיו). ההתגרות של הצדוקי (מין, בפירוש שטיינזלץ) מזכירה כמובן את הגמרא בשבת פח ע"ב שם מתגרה מין ברבא ואומר לו שעם ישראל הוא עם פזיז משום שבמתן תורה הקדימו נעשה לנשמע - והרי לנו הקבלה בין התורה לארץ ישראל. בשניהם מותר לנהוג בחפזון. ותשובתו של רבא שם "דַּסְגִּינָן בְּשִׁלְיֵמוֹתָא" (רש"י: "שהולכים עם הקב"ה בשלמות ובתמיתות") אולי טובה גם כאן לגבי הארץ. עוד על חובת ארץ ישראל ראו שם בגמרא כתובות על עליותו של רבי אלעזר שאמר שבעלייה זו ובכניסתו לעולם התורה של ארץ ישראל הוא ניצל משלוש נבואות הרעה של יחזקאל! עוד על חכמים שעלו לארץ ומה עשו להראות את חובתה, ראו בירושלמי שביעית ד ז וכבר האריכו רבים וטובים גם בימינו, על שבחיה ומעלותיה של העלייה לארץ.

⁹ מהדורת דונסקי סימן יא, מהדורת וילנא סימן ב.
¹⁰ אילו עלו בני ישראל כולם כחומה ונענו כולם לקריאתו של כורש, היה המפעל גדול וחזק עד שלא היה נחרב הבית בשנית.
¹¹ נראה שהקצב לא סירב למכור לו, אלא שליווה את המקח בתוכחה וגערה ואולי גם השתהה. כאומר: לא תזוז מכאן עד שתשמע מה שיש לי לומר לך. ושוב, על מי יצא קצפו של האיש (טברייני?) על ר' זעירא שסרב לשמוע לרב יהודה ועלה לארץ! קשים אנשי ארץ ישראל בכלל, ירושלמים (וטבריינים) בפרט.

¹² עם הארץ היינו אותו מוכר בשוק. ראו סיפור מקביל (מורחב, מקור?) בירושלמי ברכת ב ח על ר' זעירא שביקש מנת בשר מהקצב אחרי שעשה הקזת דם והקצב דרש ממנו לקבל מכה, מלבד התשלום הכספי. עוד ביקורת על בני בבל מפי אנשי ארץ ישראל, ראו המעשה בגמרא יומא ט ע"ב: "ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא סנינא לכו, דכתיב: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רבב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו". ולכן אפשר להוסיף את הביקורת הקשה על "העלייה" של מי שבחרו להישאר בגולה אבל בסוף חייהם מבקשים להיקבר בארץ (בראשית רבה צו ה, מובא בדברינו [קבורה בארץ ישראל](#)). אך כאמור כבר לעיל, דווקא לר' זירא שעלה מבבל לארץ ישראל בחייו והמרה את פי רבו שדרש את "החומה" למניעת העליה לארץ, לא היה מגיע יחס כזה, אבל הוא קיבל זאת באהבה וראה בכך חלק מ"קליטת עלייה" וייסורי ארץ ישראל. ומה גם שתושבי הארץ "הצטיינו" מאז ומתמיד בקבלה "חמה" של פני העולים החדשים עד ימינו. ראו הסרטון "[עולים חדשים](#)" של אורי זהר ואריק איינשטיין.

¹³ בתחילת לימודו בארץ ישראל (אצל ר' יוחנן בטבריה) צם ר' זירא מאה תעניות, כדי לשכוח את תורת חוץ לארץ. מפרש רש"י: "דלא ניטרדיה - כשעלה לארץ ישראל ללמוד מפי ר' יוחנן ואמוראין שבארץ ישראל, לא היו בני מחלוקת, ונוחין זה לזה כשמן כדאמרינן בסנהדרין (דף כד.) ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוין". ושטיינזלץ מפרש: "שלא יטרידו אותו מלהגיע לדרך הלימוד של ארץ ישראל, שכיוון שיטת הלימוד שונה שם ולא רצה שיבלבל אותו לימודו הקודם". ראו הקטע בגמרא סנהדרין שרש"י מפנה אליו: "אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב: וְאָקַח לִי שְׂנֵי מְקֻלוֹת לְאָחַד קְרָאתִי נָעַם וְלְאָחַד קְרָאתִי חֲבִלִים וְאָרְעָה אֶת הַצֵּאֵן (זכריה יא ז). נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. חובלים - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה ... יצהר - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית. ושנים זיתים עליה - אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרויין זה לזה בהלכה כזית. ... הושיבני כמתי עולם אמר רבי ירמיה: זה תלמודה של בבל". וכל זה מתועד בתלמוד הבבלי!.

¹⁴ ר' זירא צם עוד מאה תעניות אחרות על מנת שלא ימות ר' אלעזר לפניו ויצטרך לעסוק בצרכי הציבור. ראו פירוש שטיינזלץ: "שכל עוד היה ר' אלעזר קיים הוא היה ראש הישיבה, וכל ענייני הכלל היו מוטלים עליו, ויכול היה ר' זירא לעסוק במנוחה בתורה". ראו בעד ונגד העיסוק בצרכי ציבור בדף [פרנס על הציבור](#) בדפים המיוחדים. נראה שבהדרגה הכירו חכמי בית המדרש בטבריה בגדולתו של ר' זירא, עד שנחשב מס' 2 בבית המדרש.

¹⁵ כל כך היה ר' זירא תפוס ושקוע בתלמודה של ארץ ישראל, עד שכאב פסי לא עשה עליו שום רושם.
¹⁶ עד שנתקנאו בו חבריו ללימוד, כולם או רובם לפחות הם חכמי ארץ ישראל, ונתנו בו עין של קנאה ופסק נס התנור. ולא נמנעו מלהדביק לו את הכינוי: הגוץ חרוך השוקיים. האם זו תורת ארץ ישראל שכה השתוקק לה ר' זעירא?.

מסכת ברכות דף ו עמוד ב – לומד על ריצה בשבת

אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא, אמינא: קא מחליין רבנן שבתא.¹⁷
 כיון דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת, שנאמר:
 "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגוי" (הושע יא י) - אנא נמי רהיטנא.¹⁸
 אמר רבי זירא: אַגְרָא דְפְרָקָא – רְהִטָא. אמר אביי: אַגְרָא דְכֶלְהָ – דוּחָקָא.¹⁹

מסכת ברכות דף מו עמוד א – משלב בין מנהגי ארץ ישראל ומנהגי בבל

רבי זירא חלש (חלה). בא אליו רבי אבהו,²⁰ קביל עליה: אי מתפח קטינא חריך שקי - עבידנא יומא טבא לרבנן.²¹
 אתפח, עבד סעודתא לכולהו רבנן.²² כי מטא למשרי, אמר ליה לרבי זירא: לישרי לן מר! - אמר ליה: לא סבר
 לה מר להא דרבי יוחנן דאמר: בעל הבית בוצע? - שרא להו.²³ כי מטא לברוכי, אמר ליה: נבריך לן מר! - אמר
 ליה: לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבל דאמר: בוצע מברך?²⁴
 ואיהו²⁵ כמאן סבירא ליה? - כי הא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: בעל הבית בוצע ואורח מברך,
 בעל הבית בוצע - כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך - כדי שיברך בעל הבית.²⁶
 מאי מברך - יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא; ורבי מוסיף בה דברים: ויצלח
 מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו,
 ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

מסכת חולין דף יח עמוד ב – אין דעתו לחזור

כי סליק רבי זירא אכל מוגרמת דרב ושמואל,²⁷ אמרי ליה: לאו מאתריה דרב ושמואל את?²⁸ אמר להו: מאן
 אמרה? יוסף בר חייא, יוסף בר חייא מכולי עלמא גמיר....²⁹ ור' זירא לית ליה "נותנן עליו חומרי המקום שיצא

¹⁷ ר' זירא רואה את אנשי ארץ ישראל כשהם ממהרים בשבת לבית הכנסת, עד כדי ריצה ממש, לשמוע את דרשת החכם בענייני דיומא (פירקא) וזה נחשב בעיניו חילול שבת. שהרי למדנו במספר מקומות שאסור לפסוע פסיעה גסה בשבת על בסיס הפסוק בישעיהו: "אם תשיב משבת רגלך". (ובפיוט: "הילוכך תהא בנחת").

¹⁸ ממחר ר' זירא (תרתי משמע) לאמץ את מנהגי הארץ החל גם הוא לרוץ לבית המדרש בשבת לשמוע לקח טוב. ומנקודת מבט אולי קצת יהירה של תלמיד חכם, הוא קובע שבירחי כלה וכינוסים אחרים, פשוטי העם שאינם מבינים את כל תכני הדרשות, מקבלים שכר על עצם הדוחק והצפיפות. על עוד הלכה שלמד ר' זעירא כשעלה לארץ, ראו שבת קיד ע"ב: 'אמר רבי זירא כי הוינא בבבל הוה אמרי - הא דתניא: יום הכפורים שחל להיות ערב שבת - לא היו תוקעין, ובמוצאי שבת לא היו מבדילין - דברי הכל היא. כי סליקנא להתם אשכחיתיה ליהודה ברי דרבי מעון בן פזי דיתיב וקאמר: רבי עקיבא היא, דאי רבי ישמעאל, כיון שאמר: חלבי שבת קרבין ביום הכיפורים - ליתקע'. בעלייתו של ר' זירא לארץ הוא מגלה שהלכה שהייתה פסוקה ומקובלת בבבל, בארץ ישראל היא שונה. ובלוח השנה שלנו אין מצב שיום כיפור יחול בימים שישי או ראשון ("לא אד"ו ראש ולא בד"ו חג"). ויש מן הסתם עוד דוגמאות לאימוץ תורת ארץ ישראל ע"י ר' זירא ולא נוכל להביא את כולם.

¹⁹ מפרש רש"י: "אגרא דפרקא - עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד". ראו בהמשך הסוגייה שם מהו השכר שמקבלים על פעולות אחרות: ששכר לימוד סוגיה (שמועה) איננו בידיעת ההלכה, אלא בחידוד הלוגיקה (הסברה). עוד שם מהו שכר הבאים לנחם, שכר המתענים בתעניות ציבור, שכר המספידים כראוי, שכר המשמים חתן וכלה ועוד.

²⁰ לקיים מצוות **ביקור חולים**. ראו הדף על נושא זה בפרשת וירא.

²¹ רבי אבהו מקבל על עצמו שאם ר' זירא יחלים, הוא יעשה יום טוב לחכמים. שימו לב שר' אבהו לא נמנע מלכנות את ר' זעירא: "קטינא חריך שקי" - ביטוי שיש בו לכאורה שמץ של לגלוג. אך ר' זירא מן הסתם מקבל זאת ברוח טובה.

²² ר' זירא הבריא ור' אבהו מקיים את הבטחתו לסעודת חכמים.

²³ ר' אבהו מכבד את ר' זירא לברך המוציא על הפת (לבצוע), אך הוא מסרב ומזכיר לר' אבהו את שיטת ר' יוחנן (שהיה ראש לחכמי ארץ ישראל בזמנו) שבעל הבית הוא שבוצע ומברך המוציא על מנת שייתן פת בעין יפה לסועדים. ר' אבהו מסכים ובוצע לסועדים (שרא להו). כאן כבר בקי ר' זירא במנהגי ארץ ישראל ומזכיר לר' אבהו, תלמיד-חבר של ר' יוחנן, כיצד נהג רבו!

²⁴ בסוף הסעודה מכבד ר' אבהו את ר' זירא בברכת המזון, כשיטת ר' יוחנן שבעל הבית בוצע ואורח מברך - שיטה שר' זירא הזכיר בתחילת הסעודה. אך שוב ר' זירא סבור אחרת. ומה הוא מביא כראיה? את שיטת ר' הונא בבבל שמי שבצע את הלחם בתחילת הסעודה, הוא גם מי שמברך את ברכת המזון. האם שכח ר' זירא את צומו ואת רצונו לשכוח את תורת בבל?

²⁵ ר' אבהו.

²⁶ ירך האורח את בעל הבית. זה היה מנהגו של ר' אבהו כשיטת ר' יוחנן הארץ-ישראלי שבעל הבית בוצע והאורח מברך והסבור עמו. אך השאלה היא כאמור על ר' זירא, שמלבד שפעמיים סירב לבעל הבית, האם לרוגע התגעגע למנהגי בית אבא (ואמא) שבבבל והעדיף בפרהסייה את מנהגי ראש חכמי בבל על פני ראש חכמי ארץ ישראל? האם ניסה לשלב?

²⁷ "מוגרמת" היא בהמה שנשחטה כדון, אך לא במקום המדויק בצוואר הבהמה ("בין הטבעות"). ראו הגדרה **כאן** ר' זירא שעלה מבבל נהג להתיר מוגרמת.

²⁸ בארץ ישראל התירו מוגרמת ואילו בבבל, רב ושמואל מראשי החכמים שם, אסרו. לפיכך תמהו אנשי ארץ ישראל, שהכירו את הלכת בבל, כיצד ר' זירא שעלה משם, נוהג היתר במוגרמת.

²⁹ בשלב ראשון הודף ר' זירא את הביקורת על שנהג שלא כשיטת רב ושמואל, בטענה שבעל המסירה שרב ושמואל אוסרים מוגרמת הוא ר' יוסף בר חייא שמצטט חכמים רבים אחרים ולא תמיד ממקור ראשון ובמדויק (רש"י: "ושמא שמע דבר מפי אחר שלא דדקדק בדבריס"). אבל הגמרא ממשיכה ושואלת כדלהלן.

משם וחומרי המקום שהלך לשם³⁰? אמר אביי: הני מילי מבבל לבבל ומארץ ישראל לארץ ישראל, אי נמי מארץ ישראל לבבל, אבל מבבל לארץ ישראל, כיון דאנן כייפינן להו עבדינן כוותייהו.³¹ רב אשי אמר: אפילו תימא מבבל לארץ ישראל, הני מילי היכא דדעתו לחזור, ר' זירא אין דעתו לחזור הוה.³²

מסכת כתובות דף מג עמוד ב – הוסמך בארץ ישראל

אמר רב זירא אמר רב מתנה אמר רב, ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רב.³³ רש"י: אמר רב זירא ואמרי לה אמר רבי זירא - הוא רבי זירא הוא רב זירא. אלא, בבבל מקמי דסליק לארעא דישאל לקמיה דרבי יוחנן ואין סמיכה בבבל, הו קרו ליה רב זירא. ובהא שמעתא איכא למאן דאמר מקמי דסמכוהו אמרה, ואיכא למאן דאמרה בטר דסמכוהו אמרה.³⁴

מסכת כתובות דף יז עמוד א – הסמכת ר' זירא ללא כחל ושרק

כי אתא רב דימי אמר, הכי משרו קמי כלתא במערבא: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן.³⁵ כי סמכו רבנן לרבי זירא, שרו ליה הכי: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן.³⁶

איכה רבה פתיחות לד – הכיצד הארץ עושה פירות?

א"ר זירא: בוא וראה כמה היא חצופה ארץ ישראל שעדיין עושה פירות.³⁷ ולמה עושה פירות? ר' חנינא ור' יהושע בן לוי. חד אמר על שם שמזבלין אותה, וחרניא אמר על שם שהם מהפכים בעפרה.³⁸

מסכת שבת דף נג עמוד א – מחזק את תורת ארץ ישראל מתורת בבל

כי סליק רבי זירא אשכחיה לרבי בנימין בר יפת דיתב וקאמר ליה משמיה דרבי יוחנן: נותנין מרדעת על גבי חמור בשבת. אמר ליה: יישר!³⁹ וכן תרגמה אריוך בבבל. וְאִין תּוֹלִין תְּרַסְקַל בְּשַׁבָּת, אָמַר לִיה: יִישֵׁר, וְכָן תִּרְגְּמַה אַרְיוּךְ בְּבָבֶל.⁴⁰

³⁰ האם ר' זירא יחלוק גם על הכלל שמי שעובר ממקום למקום, נוהג תמיד לחומרה? ראו הסוגיה בפרק מקום שנהגו במשנה וגמרא פסחים דף נ ע"א.

³¹ בני בבל כפופים לבני ארץ ישראל "לקידוש החודש ולעיבור שנה ... ולדיני קנסות שאין סמיכה בבבל" (רש"י שם).

³² היו חכמים שעלו לארץ לתקופות מסוימות והייתה דעתם, לכתחילה או בדיעבד, לחזור לבבל. ראו למשל את רב כהנא שחזר לבבל (ירושלמי ברכות ב ח), ועולא שהיה רגיל לנוע בין שני מרכזי התורה: בבל וארץ ישראל וסופו שנפטר בבבל "על אדמה טמאה" (כתובות קיא א). אבל ר' זירא, כולם ידעו ש"אין דעתו לחזור", ולפיכך יכול היה לנהוג אך ורק לפי מנהגי הארץ, לחומרה ולקולא. אבל כשהוא פוגש את רב אמי ורב אסי שאכלו במפה בלי נטילת ידיים, הוא מעיר להם. ראו חוליו קז ב)

³³ שתי מסורות (מסירות) יש בדינו בהלכה שם. אחת בשם רב זירא (אמר רב) ואחת בשם רבי זירא (אמר רב). מה ההבדל בין רב זירא לרבי זירא והאם זה הבדל משמעותי.

³⁴ "רב" הוא תואר לתלמיד חכם שהוסמך. קודם שהוסמך, נקרא רב. בשלב מסוים הוסמך רב זירא בארץ והמאמר לעיל, מסביר רש"י לא ברור אם נמסר בשמו של ר' זירא לפני שהוסמך או אחרי שהוסמך (ולכן יש שתי גרסאות בגמרא). ובאשר למתן תואר "רב", ראו סנהדרין יג ב: "אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: בידא ממש סמכין ליה? אמר ליה: סמכין ליה בשמא, קרו ליה "רב", ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות". והרוצה להרחיב במה ששייך לר' זירא, יעיין בתוספות בגמרא מנחות דף מ עמוד ב ("ר' זירא אמר") שחולק על רש"י וסבור שרב זירא ורבי זירא הם שני אנשים נפרדים. ועל התארים השונים לתלמידי החכמים, חפשו ברשת מאמר של יוחנן ברויאר גדול מרב רבי, גדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו, תרביץ תשנ"ז.

³⁵ היינו כלה נאה בזכות עצמה שאינה זקוקה לאיפור.

³⁶ ראו בגמרא שם בדיני שמחת כלה וחתן שר' זירא מותח ביקורת מסוימת על ר' שמואל בר רב יצחק שהיה מפליא לרקוד לפני כל כלהעד שנוכח לדעת בצדקתו של ר' שמואל. וסופו של ר' זירא שבשעת הסמכתו רקדו לפניו כמו לפני כלה בחופתה ושבוהו, כמות שהוא.

³⁷ אחרי החורבן.

³⁸ ר' זירא, שהוא כבר תושב קבע בארץ (שאינו דעתו לחזור), מקנא לכבוד ישראל שגלה, ונוזף בארץ על שהיא מוסיפה לתת פירותיה המשובחים, אחרי החורבן בעת שרבים מעם ישראל יצאו בגולה. ראו מסכת כתובות דף קיב עמוד א, על חכמים שנוזפים גם הם בארץ על שנותנת פירותיה בשפע, ובהם שוב ר' יהושע בן לוי: " ... רבי יהושע בן לוי איקלע לגבלא, חזנהו להנהו קטופי דהוו קיימי כי עיגלי (אשכולות הגפנים נראו כעגלים), אמר: עגלים בין הגפנים? אמרו ליה: קטופי נינהו, אמר: ארץ, ארץ, הכניסי פירותיך, למי את מוציאה פירותיך, לערביים הללו שעמדו עלינו בחטאתינו?". ראו גם מה הם גבולות "ארץ זבת חלב ודבש" בימיו של ריש לקיש (מגילה ו ע"א). ויש לשים לב לתשובה הארצית של ר' חנינא ור' יהושע בן לוי לשאלה: כיצד זה ממשיכה הארץ להפיק תוצרת חקלאית מעולה? השאלה באה מהשקפת עולם דתית-אמונית גבוהה, ואילו התשובה היא במישור הארצי והפשוט: מעבדים את האדמה כראוי ולפי כל השיטות המדעיות! מה פשר תשובה זו שלכאורה איננה ממין השאלה? נשאר זאת לשואבי המים לדרוש ולמצוא בה חפץ, ורק נרמוז שאפשר שהמפתח מצוי בנבואת יחזקאל על [הרי ישראל](#) (ראו הדף ביום העצמאות).

³⁹ דברך ישרים ונכונים. ובימינו: יישר כוחך.

⁴⁰ הסוגיה דנה שם בדיני טלטול ומוקצה בשבת, אילו אביזרים מותר להניח על הבהמה בשבת ואילו לא. שיטת רב (בבבל) היא שאסור הן מרדעת והן תרסקל לבהמה בשבת (טרסקל הוא סל או שק שמכיל מספוא לבהמה). ואילו שיטת שמואל, שנקרא גם בשם "אריוך" (נקרא גם "שקוד", כתובות מג ב), היא שמרדעת מותרת אבל לא טרסקל. וכשר' זירא עולה לארץ ושומע את חכמי ארץ ישראל דנים בסוגיה זו כשיטת שמואל, הוא מאשר את ההלכה ומצטט את שמואל בבבל. מסתבר שלמרות צומו ורצונו לשכוח את תורת

בראשית רבה צא ג פרשת מקץ - מצטער שלא שבבל

שמואל בר שילת שאל לפני רב, ויש אומרים "שאלו לפני שמואל בר שילת: תשעה פת ואחד ירק, מהו? 41 אמר לו: מזמנין. - שמונה פת ושנים ירק? - מזמנין. שבעה פת ושלושה ירק? - מזמנין. 42 שישה פת וארבעה ירק? - מזמנים. ר' אבינא שאל: ומחצה על מחצה, מהו? אמר לו ר' זעירא: עד שאני שם (בבבל) צריך הייתי לשאלו, ויראתי ממנו צר לי ולא שאלתיהו. 43

מסכת בבא בתרא דף קנח עמוד ב - אוויר ארץ ישראל מחכים

משנה: נפל הבית עליו ועל אמו - אלו ואלו מודין שיחלוקו. אמר ר"ע: מודה אני בזו שהנכסים בחזקתן ...
גמרא: בחזקת מי? ר' אילא אמר: בחזקת יורשי האם; ר' זירא אמר: בחזקת יורשי הבן.
 כי סליק רבי זירא, קם בשיטתיה דרבי אילא, קם רבה בשיטתיה דרבי זירא. אמר רבי זירא, שמע מינה: אוירא דארץ ישראל מחכים. וטעמא מאי? אמר אביי: הואיל והוחזקה נחלה באותו שבט. 44

מסכת ברכות דף כח עמוד א - נחלש מהלימוד ויוצא לפוש

רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה, הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי רבי נתן בר טובי, אמר: כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא. 45 נפק, אתא רבי נתן בר טובי, אמר ליה: מאן אמר הלכה בי מדרשא? 46 אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: אין הלכה כרבי יהודה דאמר: מתפלל אדם של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה. אמר ליה: רבי יוחנן אמרה? אמר ליה: אין. 47 תנא מיניה ארבעין זמנין. 48 אמר ליה: חדא היא לך, או חדת היא לך? אמר ליה: חדת היא לי, משום דמספקא לי ברבי יהושע בן לוי. 49

בבל, שמח ר' זירא לגלות הסכמות בין ארץ ישראל ובבל. ככל שהוא הולך ומשתקע בארץ ונעשה 'ארץ ישראלי', לא נעלמת תורת בבל גרסא דינקותא - תורה שהיה אמון עליה שנים רבות. אדרבא, ככל שאדם שתול וצומח במקום נטיעתו החדש ממנו אין דעתו לחזור, הוא יכול להרשות לעצמו להיזכר בתורת נעוריו ולשחזרה, בלי חשש. כן, אחי בני ארץ ישראל, דעו לכם שיש גם תורה בבבל.

41 האם ניתן במצב כזה לזמן עשרה בברכת המזון?

42 מזכיר את תפילת אברהם בסדום. מה פשר הירידה כל פעם במספר אחד?

43 כאן הוא מצטער שלא שאל את כל שאלותיו לחכמי בבל, רב בראשם, טרם שעלה לארץ. משמע, יש תורה בבבל. אך אם כך, מדוע צם ר' זירא ע"מ לשכוח את תורת בבל? אולי לא לשכוח ממש אלא להיות מוכן לקבל את תורת ארץ ישראל כל אימת שהיא סותרת את תורת בבל (ראו המקור הבא). לעיל הזכיר ר' זירא את תורתו של שמואל וכאן הוא מזכיר את רב אך מציין שהיה ירא ממנו. כך או כך, מצאנו לא מעט מקומות שר' זירא (רב זירא או רבי זירא) מביא דברים בשם רב, חלקם מן הסתם כבר בשהותו בארץ.

44 הסוגיה דנה בחלוקה נכסים מקרה של אסון שבו מתו אם ובנה והשאלה מי הוא היורש הלגיטימי. ראו משנה קודמת שם המקרה שנפל הבית על בעל ואשתו שנחלקו שם בית שמאי ובית הלל. מי הוא היורש. וכאן, במשנתנו מסכימים הכל (בית שמאי ובית הלל) שיחלקו ביניהם, הבן ואמו (חצי חצי), עד שבא ר' עקיבא ויוצר גם כאן מחלוקת ומעדיף להחליט עפ"י חזקה. או אז נשאלת השאלה: חזקה של מי? נחלקו בדין חכמי בבל וחכמי ארץ ישראל. חכמי ארץ ישראל המיוצגים כאן ע"י ר' אילא סבורים שהחזקה היא של יורשי האם ואילו ר' זירא המייצג כאן את חכמי בבל (טרם עלייתו לארץ) סבור שהנכסים בחזקת יורשי הבן. ומה אירע כאשר ר' זירא עולה לארץ? הוא משנה את דעתו כרבי אילא, היינו כשיטת ארץ ישראל. אך שיטתו הבבלית לא נעלמה עם עלייתו לארץ ואומצה ע"י רבה מגדולי רבני בבל. התהפכו היוצרות. ואם לא טעינו, אזי זה המקור לביטוי אוויר ארץ ישראל מחכים.

45 מתרגם ומבאר שטיינזלץ: כאשר נחלש ר' זירא מהלימוד, היה הולך ויושב על פתח בית המדרש של ר' נתן בר טובי. אמר בלבו: כאשר יעברו חכמים בכניסתם ויציאתם מבית ר' נתן, אעמוד מפניהם ואקבל שכר על המצווה לכבד תלמידי חכמים. (ראו ברמב"ם הלכות תלמוד תורה הקדמה: הלכות תלמוד תורה. יש בכללן, שתי מצוות עשה: א. ללמוד תורה. ב. לכבד מלמדיה ויודעיה). אוויר ארץ ישראל מחכים וגם טוב לפוש ולנוח בו בעת שכבדה הסוגיה. עוד על חכמים שיוצאים מבית המדרש לפוש בחוץ, ראו ירושלמי סוכה פרק ב הלכה ח: "אמרנו נצא לחוץ ונלמוד ונפקון ושמועין". וכבר התחלנו לרכז יציאות כאלה בדף מיוחד. עוד על ר' זירא שנחלש בלימוד, ראו גמרא תענית דף ז עמוד א: "אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ליתי מר ליתני! אמר ליה: חלש לבאי, ולא יכילנא. - לימא מר מילתא דאגדתא. אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב כי האדם עץ השדה, וכי אדם עץ שדה הוא? אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת, וכתוב אתו תשחית וכרת. הא כיצד? אם תלמיד חכם הגון הוא - ממנו תאכל ואתו לא תכרת, ואם לאו - אתו תשחית וכרת".

46 ר' זירא שואל את רבי נתן בר טובי: מי כעת דורש בהלכה?

47 תשובת רבי נתן בר טובי היא שרבי יוחנן אמר הלכה בדיני סדרי התפילה. וחוזר רבי נתן בר טובי ומאושש הלכה זו באזני ר' זירא, אשר משן אותה ארבעים פעמים.

48 ארבעים פעם משמש כמספר של שינון והטמעה. ראו בגמרא פסחים עב ע"א: "אשכחיה רב יצחק בר יוסף לרבי אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאינשי, אמר ליה: מתניתין מאי? - אמר ליה: רישא בעוקר וסיפא בטועה. תנא מיניה ארבעין זימנין, ודמי ליה כמאן דמנחא בכיסיה". כך גם בגמרא תענית ח ע"א: "כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה, ועייל לקמיה דרבי יוחנן". עוד בגמרא מגילה ז ע"ב: "אמר ליה: לא שמיע ליה למר הא דאמר רבא: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. אמר ליה: אמר רבא הכי? [אמר ליה: אין]. תנא מיניה ארבעין זימנין, ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה".

49 רבי נתן בר טובי מתרשם משקדנותו של ר' זירא ותמה מה החידוש שהתגלה לו כאן. ור' זירא עונה שהחידוש איננו בכך שזו הלכה חדשה עבורו, אלא שהסתפק אם שמע אותה מפי ר' יוחנן או מפי ר' יהושע בן לוי ועכשיו הוא יודע שזה היה ר' יוחנן. על זה חזר ר' זירא ארבעים פעם! עוד מצאנו בגמרא עירובין כח ע"ב, מקרה נוסף בו ר' זירא "הוה חליש מגרסיה" ויצא לפוש, הפעם בפתח בית מדרשו של רב יהודה בר אמי; שוב על מנת לקום לכבודם של תלמידי חכמים שבאים ויוצאים מבית המדרש ושם הוא לומד הלכה בהלכות ברכות (על מה מברכים בורא פרי האדמה ועל מה שהכל נהיה דברו) מפי "ינוקא"

ויקרא רבה לד ז פרשת בהר – שיחתם של בני ארץ ישראל

אמר רבי זעירא: אפילו שיחתן של בני ארץ ישראל תורה היא. הכיצד? אדם אומר לחבירו: זכה בי! הַזְדַּכָּה בי! זכה עצמך בי! ר' חגי אמר: סָכָה בי, הסתכל בי. סכי בי. זכה בי – מה הייתי, והסתכל בי – מה אני.⁵⁰

מסכת עירובין דף נד עמוד א – שמחת התורה

רבי זירא אמר מהכא: שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, אימתי שמחה לאיש – בזמן שמענה בפיו. לשון אחר: אימתי שמחה לאיש במענה פיו – בזמן שדבר בעתו מה טוב.⁵¹

מסכת עירובין דף סה עמוד א – לישון טוב בלילה וללמוד ביום

אמר רב יהודה: לא איברי ליליא אלא לשינתא. אמר רבי שמעון בן לקיש: לא איברי סיהרא אלא לגירסא. אמרי ליה לרבי זירא: מחדדן שמעתך! אמר להו: דיממי נינהו.⁵²

מסכת יומא דף פז עמוד א – כוחה של סליחה

רבי זירא, כי הוה ליה מילתא בהדי איניש הוה חליף ותני לקמיה וממציא ליה, כי היכי דניתי וניפוק ליה מדעתיה.⁵³

רות רבה פרשה ב סימן יד – בשבח מגילת רות

אמר ר' זעירא: מגילה זו, אין בה לא טומאה ולא טהרה ולא איסור ולא היתר, ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים.⁵⁴

מחלקי המים

ירושלים

⁵⁰ ובמדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) קד: "אמר ר' זעירא: אפילו שיחתן של ישראל תורה היא. משל הדיוט: יהי אלהיך לוייתך". נראה שיש כאן התחכמות לשונית של אנשי ארץ ישראל שהגו את האות סמ"ך בדומה לאות זי"ן השייכות שתייהן לקבוצת האותיות השיניות או השורקות. העני פונה אל בעל הבית ואומר לו: תסתכל עלי – סכה בי ותזכה בי – תסתכל בי תזכה לקיים בי מצוות פתוח תפתח את ידך. תסתכל באיזה מצב אני שירדתי מנכסיי ובזכות מצוות צדקה שתקיים בי לא תדרדר למצבי. ובפשט המשט: אפילו שיחתם של בני ארץ ישראל – תורה היא, נראה להסביר שהתנ"ך (והמשנה) היו כל כך שגורים בפייהם של בני הארץ, עד שכל שיחתם גם בענייני חול, הייתה מטובלת בפסוקים ואמרות חז"ל. ראו מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור ה: "אמר ר' זעירא: אף שיחתן של ישראל תורה היא, שהן אומרים תהא אח לשבעה ואב לשמונה ... אב לשמונה זה אברהם ... אח לשבעה זה יצחק ... אב לשמונה זה ישי ... ואח לשבעה, זה דוד וכו'". דוגמא נוספת, בראשית רבה צא ט פרשת מקץ: "בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם". ונראה שזו הכוונה במשפט: "משל הדיוט: יהי אלהיך לוייתך".

⁵¹ אבל בשמחה שעוברת על מידותיה יש סכנה! ראו מעורבותו של ר' זירא בשמחת פורים שעברה על גדותיה. מסכת מגילה דף ז עמוד ב: "רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה שחטיה לרבי זירא. למחר בעי רחמי ואחייה. לשנה אמר ליה: ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי! - אמר ליה: לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא". לא כל יום פורים ולא כל השנה ניסים. אין שמחה כהתרת הספקות. הוורד של ר' שמואל

⁵² תרגום: אמר רב יהודה: לא נברא הלילה אלא לשינה. אמר ר' שמעון בן לקיש: לא נברא הירח אלא ללמוד לאורו. אמרו לו לר' זירא: מחודדות ומפולפלות הלכותיך. אמר להם: של שעות היום הן. הלימוד ביום מועיל ויפה לצלילות הדעת, אם בלילה ישנים טוב.

⁵³ תרגום: ר' זירא כאשר היה לו דבר עם אדם (שהיה מקפיד על אדם שפגע בו), היה עובר ושונה לפניו וממציא את עצמו כדי שיוכל אותו אדם להוציא את הדבר מלבו, כלומר לפייסו. שטיינזלץ: "שדאג ר' זירא שיהיה קל לאותו אדם לבקש ממנו סליחה כדי יוכל למחול לו". ראו גם דרשתו על הפסוק "ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח", ויקרא רבה ג ג פרשת ויקרא פרשה ג סימן ג על קרבן מנחה שהוא עשירית האיפה: "ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח - ר' יהודה בר סימון בשם ר' זעירא: אף הקדוש ברוך הוא וויתר לנו סליחה אחת משלו. ואיזו? זו עשירית האיפה". האם סלח ר' זירא לכל בני ארץ ישראל "היקרים" – הטבריינים הגאאותנים – על איך שקבלו פניו כשעלה לארץ?

⁵⁴ רבים תמהו על אמירה זו של ר' זעירא, שהרי הלכות רבות נסמכו על מגילת רות. ראו דברינו [מצוות והלכות במגילה](#). ושם ניסונו לומר שכל ההלכות הנסמכות על מגילת רות, יסודן ומהותן הוא מעשה החסד. כאן אולי נוסף את השקפתו האישית של ר' זעירא שבקבלת הפנים הראשונית שלו לא נטו לו אנשי ארץ ישראל חסד מיוחד. ולימים, כאשר נעשה מראשי החכמים והדוברים, הוא מתחשבן איתם ומציב לפנייהם ראי גדול מימי בית ראשון – ממגילת רות, שם קבלו את פני הבאים לארץ, גם של גויים, במידת החסד. ומכולם, ההלכה "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" היא החסד הגדול מכולם. איך משני מעשה עבירה (יהודה ובנות לוט) נוצר בית דוד.